

РЕЦЕПЦІЯ КОЗАЦТВА В ЛІРИЦІ В. ЧАБАНЕНКА

Хом'як Т. В., к. філол. н., професор

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

fil@znu.edu.ua

Стаття присвячена дослідженню поезії В. Чабаненка, зокрема рецепції козацтва в ній. Розкрито підхід поета до осмислення козацтва, визначено основні поетикальні риси.

Ключові слова: авторське бачення, історична пам'ять, ліричний герой, поезія, символ.

РЕЦЕПЦІЯ КАЗАЧЕСТВА В ЛИРИКЕ В. ЧАБАНЕНКО

Хомяк Т. В., к. філол. н., професор

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

Статья посвящена исследованию поэзии В. Чабаненко, в частности рецепции казачества в ней. Раскрыт подход поэта к осмыслению казачества, определены основные поэтикальные черты.

Ключевые слова: авторское видение, историческая память, лирический герой, поэзия, символ.

RECEPTION OF COSSAKS IN V. CHABANENCO'S POETRY

Номыак Т. В.

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

Cossacks is one of the main objects of V. Chabanenko's artistic interpretation. Each of the poetry collections ("Cathedral of My Soul" – 1998, "Visiting Youth Yours" - 1999, "The Eternal Fight" - 2000, "Orataniya" - 2001, "Sich Spiritual" - 2007), he addresses the problems of the Cossacks. Specifically, these are the works: "Where is the Space of Native Steppe?", "Rising Vision", "To the Dnieper," "The Khorticky Oaks", "Our Destiny", "Over the Kakhovka Sea", "Oh the Sea, oh the Grief" "Red Vision", "The Sower's Glory", "Ballad of Severin Nalyvaiko", "Ballad of Ivan Gonta" and so on. There are two aspects in understanding of the Cossacks in V. Chabanenko's poetry: the Cossacks era directly, including its specific representatives (Gonta, Kalnysheskiy, Mazepa, Nalyvayko, Khmelnytsky, etc.) and from today's position, as at the time of writing, the transfer of own history vision. The island Khortytsya in the poet's perception is the cradle of the Cossacks. The lyrical hero's and the author's positions are identical. The Dnieper appears as the embodiment of the Cossacks' glory. It is transmitted as a testament to descendants.

In his historic-philosophical poetry V. Chabanenko defines confrontation between "Cossacks' will" and modern "bondage". Missing about the past accompanies typical for Ukrainian romantic images - historic-philosophical semantics – the images of steppe graves ("Steppe Wind", "Call of the Eternity", "Among the Steppe Silently Standing", "Sitting on the Grave Eagle-Bilozir," "Evening Vision", "Red Vision", "Steppe Miracle", "The Vision of Velykoluzka Steppe"). The Cossack's tomb, the burial mound for the lyrical hero is like sacred points in space, as if accumulating historical memory. National melancholy, that defines V. Chabanenko author's vision of Ukrainian history, appears in antithetic structure if the artistic times in the images that show the nature of the Cossack era.

The most strikingly the Cossacks are artistically understood in "Duma about Severin Nalyvaiko" and "Duma about Ivan Gonta". The attention focused on the problem of Cossack valor and glory of Cossack Ataman Severin Nalyvaiko and Uman Centurion Ivan Gonta. The full description of characters is given. The undying memory of the heroes of the Cossack era is highlighted. The problem of Nalyvaiko's and Gonta's death was studied based on legends, literary works by Franko, V. Chabanenko, the actual material from the "Ukrainian Cossacks" Small Encyclopedia. There is a legend about the execution of Severin Nalyvaiko as burning on a copper Bulls by Poles. This Death Chabanenko ascribes to Ivan Gonta, who, according to historical sources, in fact, was hacked to pieces.

Historical figures in V. Chabanenko's poetry are endowed with legendary elements of the subjectively-author's fiction combined with specific facts recorded in scientific sources. V. Chabanenko poeticizes the glorious Cossack hetmans and otamans. For him, the Cossack times were the era of national dignity. Cossack phenomenon in his poetry is based on the conceptually expressed national consciousness, national character.

Key words: author's vision, historical memory, lyrical hero, poetry, symbol.

Віктор Антонович Чабаненко – відомий учений-мовознавець. Усе життя пропрацював у Запорізькому національному університеті на філологічному факультеті, пройшов шлях від студента до доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри загального і слов'янського мовознавства, декана філологічного факультету. Відомий громадський діяч, патріот, він писав і літературознавчі розвідки, і поезію. Належність до Спілки письменників України вказує на вагомість зробленого ним на літературній ниві. Зокрема, заслуговує на увагу його поезія як вираження прагнень, поривів, думок цієї непересічної особистості. У вересні 2017 року В. А. Чабаненкові виповнилось би 80. Поетичний доробок його вражає багатством життєвого матеріалу і різноманітністю форм його художнього вираження, характеризується гуманістичною спрямованістю, широтою тематики.

Поезія В. Чабаненка дає можливість отримати об'єктивне уявлення про світоглядні цінності, художньо-естетичні уподобання митця, його творчу індивідуальність.

До сьогодні об'єктом спеціального літературознавчого дослідження вона ще не була, однак певні аспекти розглядалися. Переважно з'являлися статті в газетній періодиці місцевого значення. Вагомими є поодинокі наукові розвідки, які вийшли друком в останні роки. Це статті С. Сірик [1], Яра Славутича [2], О. Слижук [3, 4], Т. Хом'як [5, 6, 7], Т. Шевченка [8, 9, 10], О. Юрченка [11] тощо. У цих працях розкрито окремі аспекти літературного доробку В. Чабаненка. Так, С. Сірик [1] розглядала образ України в мовно-художній системі на матеріалі збірки “Оратанія”, О. Слижук [3, 4] – вивчення поезії В. Чабаненка у школі на уроках літератури рідного краю; загальний огляд творчості і художнє моделювання образу України в поезії В. Чабаненка розглядала Т. Хом'як [5, 6, 7]. О. Юрченко [11] дослідив концепт “Дніпро” в образній мовній картині світу В. Чабаненка, Яр Славутич [2] прорецензував збірку “Оратанія” тощо.

Мета цього дослідження: проаналізувати поезію В. Чабаненка, зокрема із поетичних збірок “Собор душі моєї” (1998), “В гостях у юності твоєї” (1999), “У вічному двобої” (2000), “Оратанія” (2001), “Січ духовна” (2007), окреслити твори, у яких поет порушував проблему козацтва, і визначити своєрідність художнього моделювання його у них.

В. Чабаненко зауважував: “Поезія – це, можна сказати, друге крило моєї душі, мого ества. Це те, чим я живу постійно з дитячих років” [12].

Козацькі мотиви займають чільне місце в його поезії. У вірші “Сповідь” ліричний герой гордо стверджує, що у нього “У жилах козацька – не рабська кров” [13, с. 173] тече. Автор в іншій поезії закликав: “Будуймо Січі у своїх серцях” [13, с. 187].

Козацтво В. Чабаненко художньо осмислює в таких поетичних творах, як “Де степу рідного огром”, “Вранішнє видиво”, “До Дніпра”, “Хортицькі дуби”, “Наша доля”, “Над “морем” Каховським”, “Ой, моренько, ой горенько!”, “Червоне видиво”, “Сіячеві слава” та у двох думах (“Дума про Северина Наливайка”, “Дума про Івана Гонта”).

Козацька доба в поезії В. Чабаненка осмислена у двох аспектах. У деяких із них постають безпосередньо часи козаччини і воздано осанну окремим героям (Гонті, Калнишевському, Мазепі, Наливайку, Хмельницькому тощо); в інших, і таких більше, із позицій сьогоденного дня, як на час написання, передано власне бачення історії. Поетові болить, що

Над славою козацькою

Тішиться болото (“Ой моренько, ой горенько!”) [13, с. 22].

Почуття ностальгії за козацькою звиягою характерне для багатьох поезій. У вірші “Червоне видиво” актуально сприймається питання: “О, де ж ви, де ж ви, браття січові?!” [13, с. 30]. Словами ліричного героя у поезії “Над “морем” Каховським” стверджено:

Над “морем” Каховським гуде буревій

І чайка Мазепина плаче,
 Вогнями-шаблями в імлі грозівій
 Лютує прокляття козаче [13, с. 21],
 а у вірші “Наша доля” щемливо зізнається:
 Болять мені Пороги й Луг Великий,
 Затоплєні-замулені болотом,
 І Хортиця болить мені стражденна,
 Поранена, обснована дротами [13, с. 19].

Хортиця у баченні і сприйнятті В. Чабаненка – колиска козацтва. У поезії “До Дніпра” ліричний герой (і тут можна ставити знак рівності між ліричним героєм і поетом) благає:

А підведись, Дніпре,
 Високо, аж до неба,
 Та вдар по гранітах,
 Хортиці – ковадлу,
 Та викуй нам, тату,
 Викуй нову славу,
 Нову Святославу! [13, с. 14].

Дніпро, до якого поет шанобливо звертається “тату”, постає як уособлення козацької слави, що передається нащадкам як заповіт. Каховське ж водосховище сприймається як антисимвол. Епітет “болотомутний” В. Чабаненко вживає для змалювання хвиль Каховського водосховища, яке затопило козацьку героїчну історію. “Яку мету переслідували ті люди, які нищили Великий Луг? Ясно, що був елемент невігластва: не прораховано на належному науковому рівні, до чого це зможе призвести. Але я абсолютно впевнений, там була ще й інша причина, яка підштовхнула до руйнації Великого Лугу, до знищення цієї землі. Це ж територія, де була Запорозька Січ. А що таке Запорозька Січ для України, для українського народу? Це символ нашої незалежності, свободи, боротьби за свободу і незалежність. Це наша історія” [13, с. 4].

В історіософських поезіях В. Чабаненка окреслюється протистояння, протиставлення “козацька воля” – “неволя” сучасна. Ореол туги за минулим супроводжує типові для українського романтизму образи з історіософською семантикою – образи степової могили (“Степовий вітер”, “Дзвони вічності”, “Серед степу безмовно стоїть”, “Сидить на могилі орел-білозір”, “Вечірнє видиво”, “Червоне видиво”, “Ти скажи мені, могило”, “На Гаймановій могилі”) чи кургану (“Серед степу безмовно стоїть”, “Степова балада”, “Де степу рідного огром”) та козацького коня (“Червоне видиво”, “Степове диво”, “Великолузько-степове видиво”). Вони мають традиційне символічне значення – уособлення волелюбних поривів особистості. Козацька могила, курган для ліричного героя виступають сакральною точкою простору, яка ніби акумулює історичну пам’ять. Національна туга, визначаючи в поезії В. Чабаненка авторське бачення української історії, оприявнюється в антитетичній структурі художнього часу, в образах, що передають характер козацької доби, у символах, які відбивають сприйняття ліричним героєм зміни епох національної історії.

Найбільш рельєфно козацтво художньо осмислено у двох думах (“стилізація”, як вказує автор): “Дума про Северина Наливайка”, “Дума про Івана Гонту”. Обидві датовані 1957 роком. В обох увагу акцентовано на славі козацькій, на мужності й героїзмі конкретних

звитяжців, відповідно – козацького отамана Северина Наливайка й уманського сотника Івана Гонти. Написані твори, як і заявлено, у стилі народних дум, із дотриманням усіх складових композиції. Засіб художнього паралелізму покладено в основу передачі змісту. Так, у “Думі про Северина Наливайка”:

То не бистрії гомінкі ріки з-під гір витікали, –
 То гурти бідацькі та сотні козацькі
 На підмогу Северину
 Боронити Україну
 З городів і Січі виступали.
 То не бистрії гомінкі ріки злилися, –
 То гурти бідацькі та сотні козацькі
 В одно військо запорозько-посполите
 Волю й віру боронити
 Зійшлися [13, с. 117].

Козаки ладні із Северином Наливайком, якого називають любовно і з великою повагою “батьку наш”, “орле сизий”,

Виступати
 Та за волю святу, та за правду святу
 Головами накладати... [13, с. 116].

Характеристика Северина Наливайка досить повна: надзвичайно вразливий, щирий, співчуває іншим, співпереживає, “добрий розум має” [13, с. 121]. Почувши розповідь від сироти про страту родини, він “сам сльози втирає” [13, с. 123]. Такі життєві історії додавали сил і енергії отаманові та його війську:

Добре ж Северин-батько, славний Наливайко,
 Гуляв,
 Ляхів карав
 За сльози сирітській гиркїї,
 За муки наші тяжкії,
 За віру християнську –
 Непанську,
 За землю рідную,
 Україну бідную
 Відомщав... [13, с. 126].

Авторові боляче й гірко, що залишилися сиротами “орлята”, бо Северина-батька “кати розпинали” [13, с. 127]:

Ой Наливайку, Наливаєчку!
 Ой батьку Северине!
 За тобою, орле, за тобою, козаче,
 Мати-Україна

Гірко-гірко плаче...
 Ой будеш ти, батьку, Северине Наливайку,
 Славен навіки, мученику великий!
 Поки й сонця-світу
 України діти
 Тебе не забудуть,
 Шанувати будуть! [13, с. 128].

У словословії, як бачимо, з душевною щирістю поет ствердно засвідчує немеркнучу пам'ять про козацького ватажка. Постать Северина Наливайка овіяна легендами. Зокрема, побутує легенда про його страту (спалення поляками на мідному бикові). І. Я. Франко у студії “Наливайко в мідянім биці” спростовує традиційну версію смерті С. Наливайка, наводить докази причин виникнення легенди про посадження поляками керівника козацько-селянського повстання 1591–1596 рр. на розпеченого мідного бика. В. Чабаненко пише про це ж у своїй літературознавчій розвідці “Моя Франкіана”, зауважуючи, що І. Франко був певен, що ця легенда є “витвір шляхетської фантазії, яка під враженням пізніших козацьких звірюх чимраз сердитіше малювала кінець першого ініціатора боротьби українців за свою волю” [14, с. 12]. У “Думі про Северина Наливайка” не дуже конкретно сказано про страту отамана. Такий спосіб страти, як описано вище, В. Чабаненко подає, змальовуючи смерть сотника уманського Івана Гонти у “Думі про Івана Гонту”:

...Мідного коня кували,
 Вогнем розпікали,
 На нього Гонту-мученика сажали,
 Розпечений обруч на буйну голову надівали [13, с. 137].

Це не відповідає історичним джерелам. У Малій енциклопедії “Українське козацтво” зазначено: “В липні 1768 р. у с. Сербах (нині Гонтівка) після нелюдського катування Г. стратили, порубавши на шматки. Кару переніс із великою витримкою і мужністю” [15, с. 333].

Іван Гонта змальований хоробрим, непохитним, гордим. Свою “шаблю булатную / Козацькую зложив” [37, с. 136] рано, бо випив зрадливого московського пива, його зв'язали “Московські пани-генерали” [13, с. 136] і віддали ляхам. Увагу зосереджено на психологічному стані героя: він дуже страждає від того, що сталося, бо ж “Україна буде в ярмі стогнати” [13, с. 137], а він уже не зможе разом з іншими козаками її визволити. Як і за Северином Наливайком, за Іваном Гонтою

мати-Україна за своїм сином
 Плакала-ридала [13, с. 132].

У “Думі про Івана Гонту” персоніфіковано образ матері-України. Вона до своїх синів-дітей промовляла:

“Ой діточки мої, сиротята,
 Козаченьки орлята!
 Та ви ж своїх буйних голів не схиляйте,
 Точить шаблі булатнії, самопали заряджайте,
 Ляхам і москалям за мого сина,
 А вашого отамана –
 Гонту Івана –
 Одомщайте!” [13, с. 138].

Фінал твору традиційний як для думи. У славословії прославляється герой – Іван Гонта – і висловлено впевненість, що слава буде

Поміж запорозькими козаками
 Многії літа жити.
 України діти
 Того мученика не забудуть
 І волю святую добудуть! [13, с. 138].

Історичні особи в поетичних творах В. Чабаненка наділені елементами легендарного суб'єктивно-авторського вимислу в поєднанні з конкретним фактажем, зафіксованим у наукових джерелах. Автор поетизує славних гетьманів козацьких і отаманів. Для В. Чабаненка козацькі часи були добою національної гідності. Образ козацької вольниці, у якому проступає ідея національної незалежності України. Козацький феномен у його поезії базується на концептуально вираженій національній свідомості, національному характерові.

Стрімкий потік часу не має влади над героями, бо є в житті вічні цінності. Наратив ліричного героя фіксує світ відповідно до життєвого досвіду і розуміння поета, характеризується енергією безпосередньої емоційності, глобальним осягненням праобразів, які часом у неочікуваних напрямках розширюють час і топоніміку реалій. У поезії В. Чабаненка створено неповторний художній світ, відбито буття людини на перехресті сьогодення й історії, ключовою ланкою у якій поет обрав добу козацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сірик, С. “Образ України у мовно-художній системі В. А. Чабаненка (на матеріалі поетичної збірки “Оратанія)””. *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори*. 11 (2015): 96-107.
2. Славутич, Яр. “Оратанія – Україна”. *Запорозька Січ*, Липень 24, 2004.
3. Слижук, О. “Літературне краєзнавство Запоріжжя й шкільна літературна освіта: аспекти взаємодії”. *Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи: збірник наукових статей* (2011): 281-288.
4. Слижук, О. “Поетичний доробок В. Чабаненка на уроках літератури рідного краю”. *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори*. 11 (2015): 107-125.
5. Хом'як, Т. “Його привітав Яр Славутич”. *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори*. 6 (2008): 265-273.
6. Хом'як, Т. «“Життя людського строки стислі...” (про науковий і творчий доробок В. А. Чабаненка)». *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. 2 (2007): 5-9.
7. Хом'як, Т. “Модель світу-України крізь призму бачення авторського сприйняття в поезії В. Чабаненка”. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. 2 (2015): 156-166.
8. Шевченко, Т. “Величальне слово філософії серця (до 70-річчя від дня народження професора В. А. Чабаненка)”. *Українська мова*. 3 (2007): 98-104.
9. Шевченко, Т. “Віктор Чабаненко”. *Письменники запорізького краю: 3-4*. Запоріжжя: Хортиця, 2002.
10. Шевченко, Т. “Грані великого таланту”. *Хортиця*. 5 (2003): 3-4.
11. Юрченко, О. “Концепт “Дніпро” в образній мовній картині світу Віктора Чабаненка: традиції і новаторство”. *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори*. 11 (2015): 40-50.

12. Середя, В. “Віктор Чабаненко: “Коли затоплювали Великий Луг, я стояв на Шпиль-горі – це було схоже на кінець світу...””. [www. Pilipyurik.com/](http://www.Pilipyurik.com/)
13. Чабаненко, В. *Січ духовна*. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2007.
14. Чабаненко, В. *Моя франкіана*. Запоріжжя: ЗНУ, 2005.
15. *Українське козацтво. Мала енциклопедія*. Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем’єр. – 2002.

REFERENCES

1. Siryk, S. “Obraz Ukrainy u movno-hudozhnij systemi V. A. Chabanenka (na materialy poetychnoji zbirky “Orataniya”)”. *Visnyk Zaporiz'kogo oseredku vyvchennja ukrajins'koho diaspory*. 11 (2015): 96-107.
2. Slavutych, Jar. “Orataniya – Ukraina”. *Zaporoz'ka Sich*, Lypen' 24, 2004.
3. Slyzhuk, O. “Literaturne krajeznavstvo Zaporizhzhja j shkil'na literaturna osvita: aspekty vzajemodiji”. *Literaturne krajeznavstvo: problemy, poshuky, perspektyvy: zbirnyk naukovykh statej* (2011): 281-288.
4. Slyzhuk, O. “Poetychnyj dorobok V. Chabanenka na urokah literatury ridnogo kraju”. *Visnyk Zaporiz'kogo oseredku vyvchennja ukrajins'koho diaspory*. 11 (2015): 107-125.
5. Hom'jak, T. “Jogo pryvitav Jar Slavutych”. *Visnyk Zaporiz'kogo oseredku vyvchennja ukrajins'koho diaspory*. 6 (2008): 265-273.
6. Hom'jak, T. «“Zhyttja ljuds'koho stroky stysli...” (pro naukovyj i tvorchyj dorobok V. A. Chabanenka)». *Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu: Filologichni nauky*. 2 (2007): 5-9.
7. Hom'jak, T. “Model' svitu-Ukrainy kriz' pryzmu bachennja avtors'koho spryjnattja v poeziji V. Chabanenka”. *Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu: Filologichni nauky*. 2 (2015): 156-166.
8. Shevchenko, T. “Velychal'ne slovo filosofiji serca (do 70-richchja vid dnja narodzhennja profesora V. A. Chabanenka)”. *Ukrajins'ka mova*. 3 (2007): 98-104.
9. Shevchenko, T. “Viktor Chabanenko”. *Pys'mennyky zaporiz'kogo kraju*: 3-4. Zaporizhzhja: Khortytsya, 2002
10. Shevchenko, T. “Grani velykogo talantu”. *Khortytsya*. 5 (2003): 3-4.
11. Jurchenko, O. “Koncept “Dnipro” v obraznij movnij kartyni svitu Viktora Chabanenka: tradyciji i novatorstvo”. *Visnyk Zaporiz'kogo oseredku vyvchennja ukrajins'koho diaspory*. 11 (2015): 40-50.
12. Sereda, V. “Viktor Chabanenko: “Koly zatoplyuvaly Velykyj Lug, ja stojav na Shpyl'-gori – ce bulo shozhe na kinec' svitu...””. [www. Pilipyurik.com/](http://www.Pilipyurik.com/)
13. Chabanenko, V. *Sich duhovna*. Zaporizhzhja: Dniprovsk'kyj metalurg, 2007.
14. Chabanenko, V. *Moja frankiana*. Zaporizhzhja: ZNU, 2005.
15. *Ukrajins'ke kozactvo. Mala encyklopedija*. Kyjiv: Geneza; Zaporizhzhja: Prem'jer. – 2002.

УДК 821.161.2Єшк. (045)

ХУДОЖНІЙ СВІТ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИХ ТА ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЄШКІЛЄВА

Хорошков М. М., к. філол. н., доцент, Тютюма Т. С., магістр

*Маріупольський державний університет
просп. Будівельників, 129-а, м. Маріуполь, Україна*

ukrkafedra@gmail.com

Стаття присвячена осмисленню художніх особливостей романів Володимира Єшкілєва “Тінь попередника”, “Гніздо”, а також “Побачити Алькор”. Обрані для дослідження романи – яскраві зразки жанрів наукової фантастики та детективу з притаманними постмодерній популярній белетристиці ознаками: інтригуючий сюжет, схильність до провокацій, активна міфотворчість, експлуатація “масонської” теми, езотеричних знань і вчень, “таємної” історії людства, загадок історії тощо. Водночас, художні тексти письменника розширюють жанрові межі сучасної прози, популяризуючи українську літературу з-поміж широкої читацької аудиторії.

Ключові слова: науково-фантастичний роман, детективний роман, постмодерна проза, художній світ.